

ДЕО ЧЕТВРТИ

БРИГАДА У ЗИМСКИМ ОПЕРАЦИЈАМА У СРЕМУ

После ослобођења Београда, 1. пролетерски и 12. ударни корпус и 19. стрељачка дивизија Црвене армије наставили су гоњење немачких снага кроз Срем и, до почетка децембра, одбацили их до линије Илок—Ердевик—Мартинци. Четрнаестог децембра је 1. пролетерски корпус са 1, 11. и 21. дивизијом у првом ешелону и 5. дивизијом у другом ешелону продужио напад на целом фронту.³⁸⁸

НАПАД 1. ПРОЛЕТЕРСКОГ КОРПУСА

Пета крајишка дивизија је после поуне људством, формирања нових јединица и замене старог наоружања новим, совјетским, преузела положаје 6. пролетерске дивизије, северно и јужно од Ердевика.

Четврта крајишка бригада је кренула из Београда 30. новембра у 7 часова и, преко села Батајнице и Угриноваца, стигла у село Прхово и Пећинце, где је заноћила. Покрет је наставила 1. децембра у 7 часова и истог дана, преко Руме, стигла у село Радинце. Трећег децембра се померила у село Стејановце. Остале бригаде 5. дивизије такође су се пребациле у рејон Руме.³⁸⁹

Још у току покрета на сремски фронт, штаб 1. пролетерског корпуса поставио је 5. дивизији нов задатак, пошто

³⁸⁸ *Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945*, 411—414.

³⁸⁹ АВИИ, к. 782, рег. бр. 12-2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 29. XI 1944. штабовима бригада за покрет са простора Земуна ка селу Гргуревцима.

су 1. пролетерска и 11. и 21. ударна дивизија, ојачане са два пука совјетске артиљерије и батаљоном минера, имале задатак да нападну непријатеља на фронту Илок—Ердевик—Мартинци. Пета крајишка дивизија је била одређена у армијску резерву, с тим да, после пробоја непријатељске одбране и овладавања комуникацијом Мартинци—Товарник, нападне Винковце. У вези с овим, све јединице 5. крајишке дивизије су 3. децембра задржане на достигнутом положајима, осим 1. крајишке бригаде, која се 3. децембра рано ујутру померила из Руме у Сремску Митровицу.³⁹⁰

Напад је почео 3. децембра. Дивизије 1. пролетерског корпуса пробиле су непријатељску одбрану и до 5. децембра избиле на линију Сот—Шид—Товарник, ослободивши села Матранце, Кузмин, Кукујевце, Ердевик, Илок и Бапску.

Пета дивизија (без артиљерије), у резерви, померила се по следећем распореду: 1. крајишка бригада у село Мартинце, 4. крајишка бригада у село Лаћарак, а 10. крајишка и 21. српска бригада у Сремску Митровицу.³⁹¹

До 9. децембра јединице 1. пролетерског корпуса су разбиле непријатељску одбрану и ослободиле Белетовце, Илачу, Шидске Бановце, Томпојевце и Миклушевце.

У међувремену су непријатељске снаге поселе положаје на линији: десна обала Дунава код села Сотина—пст. Грабово—ж. ст. Берак (118. дивизија)—Оролик—Комлетинци (Пуковска група 264. дивизије, Борбена група »Бургемајстер« и разне друге јединице), па се показало да наше даље напредовање према Винковцима није могуће, јер непријатељ, осим што довлачи свеже снаге, располаже и са 40 тенкова. Користећи се природним препрекама — мочварама и каналима — он је упорно бранио железничку пругу Брчко—Винковци, којом је извлачио снаге из Босне према Босанском и Славонском Броду.

Штаб 1. пролетерског корпуса је одлучио да на правцу Вуковара уведе у борбу и своју резерву — 5. крајишку

³⁹⁰ Исто, рег. бр. 16-2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 2. XII 1944. штабовима 1, 4, 10. и 21. бригаде за ггрипреме за покрет ка Сремској Митровици.

³⁹¹ Исто, рег. бр. 18-2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 5. XII 1944. штабовима бригада за бриближавање линији Сремска Митровица—Лаћарак—Мартинци.

дивизију. Она је добила задатак да пробије непријатељску одбрану на фронту Берак—Сотин (искључно), наступајући општим правцем Пст. Грабово—Маринци, и да спречи Немцима повлачење из Вуковара и пресече комуникацију Винковци—Вуковар. Лево је нападала 1. пролетерска дивизија, према Винковцима, а десно, између Сотина и Дунава, јединице Црвене армије, које су имале задатак да заузму Вуковар.

Штаб 5. дивизије је одлучио да са две бригаде у првој линији пробије непријатељску одбрану, а са две бригаде у резерви обезбеди извршење задатка до краја.

Четврта крајишка бригада, ојачана артиљеријом 1. крајишке бригаде, имала је задатак да напада правцем пст. Овчара—Трешњак—Богдановци—Маринци, пресече комуникацију Вуковар—Винковци и спречава Немцима извлачење из Вуковара, а 10. крајишка бригада, ојачана артиљеријом 21. српске бригаде, лево од 4. крајишке бригаде да, заједно са 1. пролетерском дивизијом, заузме Пст. Грабово и даље штити бок дивизије. Прва крајишка и 21. српска бригада, као дивизијске резерва, имале су 14. децембра ујутру бити у рејону Гландош-пустаре, спремне за увођење у борбу на правцу 4. и 10. крајишке бригаде. Ноћу 13/14. децембра бригаде су противтенковске топове поставиле у стрељачки строј, а тешке бацаче целе дивизије укопале непосредно иза стрељачког строја и припремиле за тучење непријатељске одбране. Напад је требало да почне 14. децембра у 8 часова. Командно место дивизије налазило се на Андрашовом салашу.³⁹²

Артиљеријска припрема је почела 14. децембра у 7,20 часова, а јуриш пешадије у 8 часова. У првом налету бригаде су разбиле борбена обезбеђења, али главну линију одбране нису начеле. Непријатељ је пружио тако жесток отпор, посебно бочном ватром из Сотина и са Пст. Грабова, да су се бригаде морале повући на полазне положаје. Ноћу 14/15. децембра напад је поновљен, али без успеха. У овим борбама 4. крајишка бригада је имала 12 погинулих и 82 рањена. Петнаестог децембра у 14.30 часова, после артиљеријске припреме, обновљен је напад, али и овог пута без

³⁹² Исто, рег. бр. 21-2, Заповест штаба 5. НОУ дивизије од 13. XII 1944. штабовима бригада за наступање правцем пст. Овчара—Стублина—Маринци.

успеха. Затим је непријатељ предузео противнапад, покушавајући да се укљини у нашу одбрану, али је одбијен. У току овог дана 4. крајишка бригада је имала 17 мртвих и 56 рањених бораца. Губици непријатеља су остали непознати. Читавог дана, 16. и 17. децембра, вођене су борбе, али су обе стране задржале своје положаје. Јединице Црвене армије су нападале Сотин, без успеха. У току ових борби 4. бригада је запленила један тешки бацач са 80 мина, 20 пушака и другу ратну опрему.³⁹³

После ових борби, 5. крајишка дивизија је 21. децембра преузела нове положаје на фронту Оток—Оролик, са задатком да, заједно са 21. српском и 11. крајишком дивизијом, заузме села Оток и Привлаку и офанзивно дејствује према саобраћајном чвору Церни.

И на овом делу фронта непријатељ је изградио одбрамбену линију. Она се протезала од Отока, североисточно каналом до реке Босуца, па лево, обалом Босуца, до села Оролика. Тај положај бранио је око 1.500 усташа и један непотпун батаљон Немаца.³⁹⁴

Двадесет другог децембра 4. крајишка бригада је са 2. батаљоном напала Оток са североисточне стране, са 3. батаљоном Лудару, а са 4. батаљоном, заједно са 1. коњичком бригадом, затворила правац према Жупањи. Први батаљон се налазио у бригадној резерви. У првом налету делови 3. батаљона заузели су прве ровове и избили на цесту, али је главнина батаљона била заустављена и прикована за земљу испред ровова, на брисаном простору, док се 2. батаљон пробио до села Отока и са југозападне стране упао у прве куће. Борба се наставила несмањеном жестином, јер су наши борци покушавали да прошире успех, а непријатељ да их избаци из села.

Око 12 часова непријатељ је добио појачања од Винковаца и, уз подршку тенкова, извршио жесток противнапад. Кад су се тенкови појавили, чете су се повукле, осим два вода из 3. батаљона, који су се налазили у заузетим рово-

³⁹³ Исто, к. 782А, рег. бр. 13-1/4, Извештај штаба 5. НОУ дивизије од 19. XII 1944. штабу 1. пролетерског корпуса о борбама вођеним од 14. до 18. XII 1944.

³⁹⁴ Исто, к. 782, рег. бр. 26-3/2, Заловест штаба 5. НОУ дивизије од 21- XII 1944. штабовима бригада за напад на Церну (на жел пруги Винковци—Жупања).

вима. За те ровове вођена је жестока борба све до 17 часова. И поред херојског отпора и покушаја да им се помогне, већина бораца ова два вода је изгинула. Спасео се само комесар чете са неколико бораца, од којих су тројица били рањени. За то време је 4. батаљон, заједно са 1. коњичком бригадом, одбио непријатеља који је покушао да нас од Жупање нападне с леђа.

Пета козарачка бригада 11. дивизије на левом крилу није успела да избије на пругу, па се повукла на полазне положаје; 10. крајишка бригада је водила борбе на свом правцу и задржала се на полазним положајима, а 1. крајишка бригада је учествовала у борби само са једним батаљоном.³⁹³

Следећих дана, 23, 24. и 25. децембра, поново су вођене борбе, али су обе стране остале на достигнутој линији. У овим борбама 4. крајишка бригада је имала 111 мртвих и 332 рањена борца.

Пошто је штаб 1. пролетерског корпуса одустао од даљих напада на непријатељску утврђену линију Сотин—Оролик—Оток, дивизије овог корпуса су прешле у одбрану. Са фронта у Срему повучене су све совјетске снаге.

Ноћу 26/27. децембра 5. дивизија је своје положаје предала 21. српској и 11. крајишкој дивизији, а са 1. крајишком и 1. југословенском бригадом³⁹⁶ посела нове положаје на линији Босут (к. 83)—пут Оток—Комлетинци. Друге две бригаде је задржала у резерви: 4. крајишка у селу Нијемцима, а 10. крајишка у селу Подграћу.³⁹⁷

Након неколико дана одмора, ноћу 2/3. јануара 1945, 5. крајишка дивизија се вратила на своје положаје на линији Сотин—Пст. Грабово.

Четврта крајишка бригада је кренула правцем Илача—Томпојевци—Миклушевци и, 2. јануара и ноћу 2/3. јануара, посела положаје на одсеку од железничке пруге до на један километар од главне цесте Сотин—Товарник; 10. крајишка бригада је правцем Илача—Опатовци 2. јануара и

³⁹³ Зборник, I, 10, док. бр. 157, Извештај штаба 5. НОУ дивизије од 27. XII 1944. штабу 1. пролетерског корпуса о борбама од 22. до 25. XII 1944.

³⁹⁶ Од 12. децембра 1944. у саставу 5. крајишке НОУ дивизије налазила се 1 југословенска бригада (формирана у СССР-у), а 21. српска бригада је 17. децембра ушла у састав 21. српске дивизије

ноћу 2/3. јануара посела положаје од Дунава до на један километар од цесте Сотин—Товарник, где се повезала са десним крилом 4. крајишке бригаде; 1. крајишка бригада, пошто су је смениле јединице 21. српске дивизије, кренула је правцем Комлетинци—Нијемци—Товарник и сместила се северно од пута Илача—Шид; 1. југословенска бригада је, после завршене смене, кренула 1. јануара правцем Нијемци—Илача—Томпојевци и сместила се у Томпојевце.³⁹⁸

ПРОТИВНАПАД НЕМАЧКОГ 34. АРМИЈСКОГ КОРПУСА

Осмог јануара 1945. штаб 5. крајишке дивизије обавестио је бригаде о могућности једне јаче непријатељске офанзиве на сремском фронту. Истовремено им је наредио да појачају извиђачко-обавештајну службу и да постојећу одбрамбену линију стално утврђују, да на мочварном земљишту поруше све мостове, а на осталим правцима поставе противпешадијске и противтенковске мине. Прва крајишка бригада је преузела положаје 10. крајишке бригаде, јужно од Сотина до Дунава (до на један километар западно од цесте Сотин—Товарник), где се повезала са 4. крајишком бригадом.³⁹⁹ Десета крајишка бригада, дивизијска резерва, сместила се у село ЈТовас, с тим да буде спремна за поседак друге одбрамбене линије: Опатовац—Ловас. Бригаде су изводиле радове под тешким условима — хладноћа и недовољно средстава. Штаб 5. крајишке дивизије се жалио штабу 1. армије да бригаде немају довољно алата и нагазних мина, да је земља смрзнута, те ће због тога ровови тек 9. и 10. јануара бити готови.⁴⁰⁰

398 АВИИ, к. 782, рег. бр. 33-2/2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 31. XII 1944. штабовима бригада за преузимање положаја од бугарске 3. дивизије ноћу 2/3. I 1945.

399 Зборник, I, 18, док. бр. 10, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 8. I 1945. свима својим јединицама о војно-политичкој припреми бораца и старшина за борбу против тенкова.

400 Исто, док. бр. 10; док. бр. 11, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 8. I 1945. потчињеним јединицама о предузимању мера за одбрану положаја у случају напада непријатељских тенкова.

Наредбом Врховног штаба НОВ и ЛОЈ Стр. пов. бр. 1 од 1. I 1945. од Штаба 1. пролетерског корпуса формиран је штаб 1. армије. У састав 1. армије ушли су: 1. и 6. пролетерска и 5, 11. и 21. ударна дивизија (Зборник, XI, 1, док. бр. 1).

Наше јединице су, свакодневно радећи на утврђивању, појачале постојећу одбрамбену линију. Истовремено су интензивно извићале и осматрале непријатељске положаје, али тада још ништа посебно нису откриле, иако се непријатељ интензивно припремао за офанзиву: довлачио је материјал и груписао пешадијске, артиљеријске и тенковске снаге. То је трајало све до 16. јануара увече.

Ноћу 16/17. јануара на фронту је владало релативно затишје. Чак је 1. крајишка бригада те ноћи сменила неке своје батаљоне.⁴⁰¹ Према томе, непријатељ је у највећој тајности извршио припреме за офанзиву, а њен почетак је за нас био изненађење.

У 4.30 часова, 17. јануара, Немци су почели јаку артиљеријску припрему, која је трајала до 5.45 часова.⁴⁰² Под заштитом артиљеријске ватре непријатељска пешадија је подишла нашим положајима и напала их на фронту од Дунава до комуникације Београд—Загреб (искључно). Главни удар непријатељ је усмерио према 5. крајишкој дивизији, односно њеној 1. крајишкој бригади. На том делу фронта наступале су две немачке дивизије — 7. СС и 117. ловачка. Немци су планирали да брзим продором уз Дунав продру до Шаренграда, а другим краком, преко села Ловаса, ка Товарнику и Шиду. Дуж комуникације Београд—Загреб нападали су са 41. тврђавском дивизијом, а касније су на том правцу увели и 104. дивизију.⁴⁰³ У првом налету Немци су, уз подршку тенкова, заузели положаје 1. крајишке бригаде и једном колоном продужили наступање према Опатовцу, а другом према селу Миклушевцима. Прва крајишка бригада се повлачила цестом према Опатовцу, а делом снага према Товарнику. Међутим, Немци су већ у 7 часова заузели Опатовца и убрзо избили и у Ловас. Ту се, у дивизијској резерви, налазила 10. крајишка бригада, која је имала да поседне другу одбрамбену линију (Ловас—Опатовца). Али, због овог брзог непријатељског продора, она није стигла да је поседне, него се повукла и посела линију Шаренград—Нова Бапска.

⁴⁰¹ Милорад Јанковић, *Од сремског фронта до победе*, »Политика« од 30. III 1975.

⁴⁰² АВИИ, к. 784, рег. бр. 1-3, Релација штаба 5. НОУ дивизије о борбама на сремском фронту 17, 18. и 19. I 1945.

⁴⁰³ М. Јанковић, *н. ч.*

На положаје 4. крајишке бригаде Немци су напали истом жестином у 5.45 часова, после артиљеријске припреме. Бригада је одбила напад, али су Немци тако упорно нападали, уводећи у борбу свеже снаге, да су у огорченим борбама и уз велике губитке најзад заузели положаје 4. бригаде. Продором према Опатовцу и Ловасу они су запретили и 4. крајишкој и 1. југословенској бригади (на левом крилу 4. крајишке) да их одсеку, окруже и униште. Тада се развила жестока борба за њихово спасавање. У ствари, оне су се саме пробијале према осталим јединицама 5. крајишке дивизије на линији Шаренград—Новак—Бапска.⁴⁰⁴

Око 8 часова непријатељ је ушао у Миклушевце и с лећа напао три батаљона 4. крајишке бригаде. То је било велико изненађење. Ту је бригада изгубила и противтенковске топове.⁴⁰⁵ Ситуација је била веома тешка. Више се није знало одакле непријатељ напада, с фронта или из позадине. Тада је командант Бригаде, мајор Вид Бодирожа, на челу Бригаде кренуо у јуриш, те је Бригада одбацила Немце према североистоку, а 4. батаљон је посео положај у шуми Пањику — да га држи по сваку цену и омогући 4. бригади да се преко села Томпојеваца извуче ка Товарнику. Немци су јуришали на овај батаљон, али је он све њихове јурише одбио, десеткујући један немачки батаљон из 117. дивизије.⁴⁰⁶

Међутим, Немци су продором на боковима и на другим местима 4. крајишку бригаду поново довели у веома тешку ситуацију. У једном моменту они су, уз подршку тенкова, продрли у село Томпојевце, где су се налазили штаб Бригаде, артиљерија, комора и рањеници. Да би спасао рањенике, командант бригаде Бодирожа је поново овог дана на челу Бригаде јуришао на Немце. Захваљујући томе, рањеници су спасени, али су у тој борби, поред осталих погинули и командант Вид Бодирожа,⁴⁰⁷ и омладински руководиоца Димитар Баришић.

404 АВИИ, к 784, рег. бр. 1-3.

405 М. Јаковић, *н. ч.*

406 АВИИ, к. 784, рег. бр. 1-3.

407 Исто Мајор В.д Бодирожа Вицука, рођен 1918 године у Каме • ци, код Дрвара, пре уста ка по занимању тесар, посмртно одлжкован Орде.ом арод ог хероја.

После Бодиројине погибије, команду над 4. крајиш-ком бригадом преузео је његов заменик Милош Тањага. Пошто су Немци одбијени код села Томпојеваца, 4. бригада се повлачила дуж железничке пруге и пута Миклушевци—Товарник, али, како су Немци ову пругу већ користили, 3. батаљон је, повлачећи се, на њој уништио локомотиву и неколико вагона.⁴⁰⁸ У ствари, 4. крајишка бригада је у повлачењу водила непрекидне борбе са Немцима, који су покушали да је униште. Око 20 часова стигла је у Товарник, иако су Немци већ били заузели северни и западни део Товарника. У јужном делу овог села вођене су тешке борбе између наших јединица и Немаца. Бригада је и сама одмах ступила у борбу, пробила се кроз јужни део села и, ноћу 17/18. јануара, избила на пут Шаренград—Шид и запосела положаје код села Бапске.⁴⁰⁹ Међутим, Пратећа чета Бригаде је, заједно са осталим нашим јединицама, водила уличне борбе у Товарнику све до 23 часа, а затим се и она повукла у састав Бригаде.⁴¹⁰

За то време под борбом се повлачила и 1. југословенска бригада и, ноћу 17/18. јануара, запосела положаје у рејону села Беркасова. Исте ноћи, 21. дивизија, која се налазила у арМијској резерви, сменила је на положају код Шаренграда и Новак-Бапске делове 5. крајишке дивизије, тако да је 5. дивизија сада, са три бригаде у првој линији и једном бригадом у резерви, држала положај на линији Бапска—Беркасово. Кад су Немци 17. јануара заузели Шид и с бока угрозили и ову одбрамбену линију, наша авијација је, чим је освануо 18. јануар, тукла немачке положаје и колоне у покрету и, тог дана, знатно умањила њихову ударну снагу и успорила њихово надирање.

Деветнаестог јануара 1. армија, појачана 2. пролетерском дивизијом (код Шаренграда), зауставила је немачко иапредовање. И штаб Групе армија »Е«, не очекујући од даљег напада неки већи оперативни успех, наредио је 34. армијском корпусу да напусти Шид и скрати фронт, те су

408 Изјава Јове Јакшића, тадашњег иолитичког комесара 3. батална 4. крајишке бригаде.

409 Зборник, I, 18, док. бр. 27, Извештај штаба 5. НОУ дивизије од 20. I 1945. штабу 1. армије о борбама против непријатеља од 17. до 20. I 1945.

410 М. Јанковић, и. ч. , , :••

117. ловачка и 41. пешадијска дивизија поселе нову одбрамбену линију: Мохово—Товарник—зап. од Шида—Илинци—Батровци и леву обалу Босута до Липовца. Обе стране су потом прешле у позициону одбрану, све до 12. априла, када је северна група дивизија 1. армије пробила сремски фронт.⁴¹¹

У борбама од 17. до 20. јануара, према нашој процени, непријатељ је имао већи број мртвих и рањених, али су заробљена само два немачка војника. Бригада је имала велике губитке: 48 мртвих, 135 рањених, 33 нестала и 12 заробљених. Изгубљена су три противтенковска топа 45 мм, један противтенковски митраљез 12,7 мм, четири противтенковске пушке, 26 пушкомитраљеза, осам тешких митраљеза, пет лаких бацача 50 мм и друга опрема.⁴¹²

Фронт је стабилизован и део изгубљеног земљишта је враћен, али су и даље вођене мање борбе, углавном ради насилног извићања. Четврта крајишка бригада је 20. јануара неометано минирала цесту према Шида, а 21. јануара, са три батаљона, извршила покрет према селу Бапској. Истог дана је наша авијација бомбардовала Шид и положаје испред њега.

Око 20 часова, 22. јануара, Бригада је са два батаљона посела положаје западно од Новак-Бапске (један њен батаљон се налазио у саставу 1. југословенске бригаде). У 5.30 часова, 23. јануара, са три батаљона је вршила насилно извићање и заузела немачке предње положаје. Међутим, Немци су одмах извршили противнапад и у борби, која је трајала све до 15 часова, повратили их.

Ноћу 22/23. јануара поново је 4. бригада вршила насилно извићање и у зору одбила жесток немачки противнапад. Те ноћи имала је 10 мртвих и 20 рањених. И непријатељ је имао више десетина бораца избачених из строја. Истог дана у 22 часа 4. крајишка бригада је напала и заузела немачке предстражарске положаје, али се у зору морала повући. У овој борби Бригада је имала 12 мртвих и 41 рањеног борца. Она је 24. јануара повучена у дивизијску ре-

• 411 Зборник, I, 18, док. бр. 27; *Завршне операције за ослобођење Југославије*, 409—416.

412 АВИИ, к. 784, рег. бр. 1-6/3, Извештај штаба 4. крајишке бригаде штабу 5. НОУ дивизије о борбама вођеним 17, 18. и 19. I 1945.

зерву и сместила се у село Ердевик. Ту се до 28. јануара одмарала, изводећи свакодневно стручну и политичку наставу.⁴¹³

Тог дана је командант 5. крајишке дивизије, Милутин Морача, одржао свечану смотру, поздравио борце и одржао им говор, а затим предао одликовања. За време боравка у Ердевику одржано је такмичење у гађању, постављању телефонских линија и из других области војничког живота. И батаљонске и четне џепне новине су редовније умножаване. Штампан је бригадни лист »Крајишник«, а оживео је и лист омладине »Ми млади«. Плата се у то време није добијала, али кад је крајем јануара поведена акција да се скупљају новчани прилози за пострадале крајеве Југославије, сакупљено је само у 4. бригади 379.040 динара, 110.130 куна и 1.320 италијанских лира. Борци 2. батаљона сакупили су 20.000 динара и послали два пакета рањеницима и болесницима у болници у Београду.⁴¹⁴

Кад је штаб 1. армије 26. јануара наредио дивизијима да се утврђују и положаје повежу у непрекидну одбрамбену линију, 5. дивизија је требало да утврди положај западно од линије Илок—Љуба—Ердевик на следећи начин: 10. крајишка бригада — од Дунава (к. 129), па у лево, до Великог брда; 1. крајишка бригада — од Великог брда, преко коте 207, до коте 253; 4. крајишка бригада — од коте 221, па у лево, до коте 147 (укључно), а 1. југословенска бригада — од коте 147 (искључно), па у лево, до Црквине. Инжињеријски батаљон се сместио у село Љубу; имао је задатак да изводи радове на линији к. 253—к. 221.

У 8 часова, 28. јануара, бригаде су почеле да се утврђују. На том послу био је ангажован велики број грађана, који су у ту сврху били мобилисани.⁴¹⁵ Истовремено су, готово свакодневно, вршена насилна извиђања. У једном од њих, у коме су учествовале 10. и 4. крајишка бригада, непријатељ је имао већи број мртвих и рањених. Наше две бригаде су имале 11 мртвих и 46 рањених бораца. У ствари, вођен је рововски рат, у коме су обе стране грчевито бра-

413 Исто, рег. бр. 13-1/1.

414 А. Хозић, *н.д.*, 176, 177.

415 АВИИ, к. 778А, рег. бр. 8-1, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 26. I 1945. штабу 4. крајишке бригаде за изградњу дела одбрамбене линије Илок—Ердевик.

нине оно што су држале. Девог фебруара 4. крајишка бригада је посела положај код села Новак-Баске. Ту је продужила да се укопава и да се препуцава са Немцима. Када су Немци 20. фебруара предузели један мањи напад, били су одбијени уз осетне губитке. Али је и Бригада имала губитака. Између осталих, погинуо је командант 5. батаљона — Триво Адамовић. Ускоро, 24. фебруара, опет приликом једног немачког напада, погинуо је и командант 3. батаљона — Душан Нубић Кубо, један од највећих јунака у 4. крајишкој бригади.⁴¹⁶ Седамнаестог марта 5. крајишку дивизију је на сремском фронту сменила 1. пролетерска дивизија.

Борбе на сремском фронту спадају у најтеже које су наше јединице водиле у току народноослободилачког рата. Ту је Бригада највише изгубила борачког и командног састава.

Прекаљени борци 4. крајишке бригаде су имали велико ратно искуство, али су се на сремском фронту срили са новим приликама које су тражиле и нов начин ратовања. Пре свега, срили су се са непрегледном равницом, на којој се требало укопавати у земљу, правити заклоне и склоништа. Тај посао је требало радити одмах и брзо, а за то нису били довољно спремни ни руководиоци ни борци. Бригада се нагло повећала — имала је 2.000 бораца, већином омладинаца који нису били вични ратовању, а за кратко време нису се могли довољно ни обучити. Поред тога, непосредно пред полазак на сремски фронт Бригада је добила ново наоружање и са брдске прешла на пољску формацију. Све је то тражило више времена за обуку и прилагођавање, али ратни услови то нису дозвољавали. И атмосферске прилике су биле лоше — киша и снег, велика х*адноћа. Све је то још више отежавало брже прилагођавање новим условима ратовања.

С друге стране, пред нашим снагама на сремском фронту нашао се школовани и искусни непријатељ. Он се веома добро сналазио и брзо прилагођавао датим условима. Немци су се добро укопавали и постављали препреке, нарочито минска поља, од којих смо ми претрпели највеће губитке.

⁴¹⁶ Душан Тубић, рођен 1917. у селу Стекеровцима, код Гламоча, пре устанка шумски радник. Посмртно одликован Орденом народног хероја.

БРИГАДА У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

БОРБЕ У ИСТОЧНОЈ БОСНИ

У вези са припремама за пробој сремског фронта, 5. дивизија је од штаба 1. армије добила задатак да се пребаци преко Саве и Дрине у састав Лужне оперативне групе дивизија.⁴¹⁷ Ноћу 17/18. марта њу је сменила 1. пролетерска дивизија.⁴¹⁸ Од 18. марта 4. крајишка бригада се налазила у селу Љуби. Ту се одмарала неколико дана. За то време је извођена војна и политичка обука. Двадесет седмог марта одржани су смотра и дефиле Бригаде кроз село Љубу. Дефилеу је присуствовала омладина из Љубе и околних села и топло поздравила борце, а увече је одржана велика приредба за борце и омладину.⁴¹⁹

Двадесет осмог марта Бригада је пошла на марш преко Сремске Митровице, Јарка, Хртковаца, Платичева, Шапца и Лознице, а одатле, преко Зворника и Челопека, 2. априла

417 Зборник, XI, 1, док. бр. 12, Наређење команданта 1. армије штабу 2. пролетерске и штабу 5. НОУ дивизије за груписање снага Лужне оперативне групе.

Задатак Лужне оперативне групе дивизија, формиране 29. марта 1945, био је да садејствује осталим дивизијама 1. армије у Срему, с тим да претходно разбије непријатељске снаге на десној обали Саве, у источној Босни, код Бијељине, Н. и Ст. Брезовог Поља, Брчког и Босанског Шамца, а затим форсира Саву и продре у рејон Винковаца, ради окружења и уништења немачке сремске групације.

418 АВИИ, к. 788А, рег. бр. 34-1, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 16. III 1945. штабовима бригада за смену јединица са 1. пролетерском дивизијом 17. и 18. I 1945.

419 А. Хозић, н. д., 180, 181

избила до села Муслиманског Шепка и Главичице и ту заноћила.⁴²⁰ Прва крајишка и 1. југословенска бригада су маршевале истим правцем. Бригаде су се припремале за напад на Бијељину. Међутим, непријатељ се пред нашом 17. дивизијом ноћу 2/3. априла повукао из Бијељине према Брчком, па је 5. дивизија 3. априла, поздрављена од народа, ушла у Бијељину без борбе. Прва крајишка бригада се сместила у Бијељину, 4. крајишка у Петрово Поље, а 1. југословенска у Бријесницу.⁴²¹

После напуштања Бијељине, непријатељ се задржао у Брезовом Пољу, бранећи комуникацију Брчко—Винковци и мост на Сави, ради извлачења своје 22. дивизије на север. На том делу фронта бранили су се 65. пешадијски пук 22. дивизије, ојачан 3. и 4. дивизионом 22. артиљеријског пука, један батаљон 12. усташко-домобранске дивизије, један батаљон Руског заштитног корпуса, зеленокадровци и четници. Према њима су држали положаје делови 17. источнобосанске дивизије.⁴²² Пошто је задатак Лужне оперативне групе дивизија био да, ради садејства са осталим дивизијама 1. армије у Срему, разбије непријатељске снаге на десној обали Саве, у рејону Брчког и Босанског Шамца, створи услове за форсирање Саве и продре у рејон Винковица, где је непријатељске снаге у Срему требало окружити и уништити, 5. крајишка дивизија је продужила наступање. У претходници се налазила 4. крајишка бригада⁴²³ Она је кренула 4. априла у 5 часова и, истог дана око 15 часова, успоставила додир са непријатељем и повезала се са деловима 17. ударне дивизије. Са 3. батаљоном је одмах, из покрета, напала непријатеља. Тај батаљон се налазио у прет-

420 Зборник, I, 18, док. бр. Ш, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 29. III 1945. штабовима бригада за пребацивање са просторије Сремске Мјтровице на просторију Шапца; к. 788А, рег. бр. 40-1, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 31. III 1945. потчињеним јединицама за продужење покрета према Зворнику.

421 АВИИ, к. 784, рег. бр. 3-2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 3. IV 1945. штабовима бригада за посудање Бијељине, Петрово Поље и Бријеснице.

422 Исто, рег. бр. 2-1/3, Релација штаба 5. НОУ дивизије о борбама за Брчко од 4. до 7. IV 1945.

423 Исто, рег. бр. 4-2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 4. IV 1945. штабовима бригада за продужетак наступног марша и смену јединица 17. дивизије.

ходници Бригаде и у борбу је уводио чету по чету, јер је требало направити места међу јединицама 17. ударне дивизије. Непријатељ је пружао жесток отпор. Борба је бивала све жешћа. Када је Бригада, ојачана батеријом пуковских топова, око 19 часова извршила општи јуриш, заузела је прву одбрамбену линију и запленила два тона.

Ноћу 4/5. априла она је сменила јединице 17. дивизије и од ње преузела положаје на линији: источна ивица села Ново Брезово Поље—к. 107—к. 112—Грњаци—к. 108. Те ноћи, док се Бригада смењивала, непријатељу је из Брчког стигао један батаљон Немаца.

Петог априла у 7 часова Бригада је продужила напад: 2. батаљон са источне стране, ослањајући се десним крилом на обалу Саве; 3. батаљон са јужне стране, а 1. батаљон западном ивицом села и комуникацијом за Брчко, код села Грњана. Штаб Бригаде је планирао да одсече непријатеља од Брчког, окружи га и уништи у Брезовом Пољу. У првом јуришу батаљони су продрли у село и постепено сабијали непријатеља ка центру села, а око 11.30 часова 1. батаљон је заузео село Грњане и овладао комуникацијом према Брчком. Тако је непријатељ, опкољен и сабијен усред села, доведен у тежак положај. Међутим, око 12 часова он је прешао у жесток противнапад према 2. и 3. батаљону, а нешто касније и према 1. батаљону. Тај противнапад је подржавала једна батерија топова са леве обале Саве, из села Рачиноваца. После вишечасовне борбе непријатељ је одбацио 2. и 3. батаљон на полазне положаје, док је 1. батаљон још увек држао комуникацију за Брчко.

Око 18 часова непријатељ је обновио напад на овај батаљон, довлачећи чамцима појачања са леве обале Саве. Истовремено су 2. и 3. батаљон поново напали село, па се развила жестока борба на читавом простору. Око 22 часа непријатељ је поново овладао комуникацијом за Брчко, што је искористио да се ужурбано повуче у том правцу. Око 23 часа 4. крајишка бригада је заузела Брезово Поље и поново овладала комуникацијом за Брчко, те затворила тај правац и на том делу контролисала десну обалу Саве.

У овим борбама, осим великог броја мртвих и рањених, непријатељ је имао и 43 заробљена. Четврта бригада је такође имала велике губитке: 103 мртва и 189 рањених.

Од оружја изгубила је три пушкомитраљеза, три тешка митраљеза и 21 стројницу.⁴²⁴

Седмог априла 1. крајишка и 1. југословенска бригада су без борбе ушле у Брчко, јер су 2. пролетерска и 17. дивизија натерале непријатеља да се повуче преко Саве. Пошто се повукао, порушио је мост. Обе бригаде су се затим разместили у Брчком. Осмог априла, по јакој киши која је падала још од 6. априла, 4. крајишка је ушла у Брчко, а затим се разместила на просторију Омербеговача, Диздаруша.⁴²⁵

Напустивши Брчко и прешавши на леву обалу Саве, непријатељ се груписао у рејону Жупање. Ту су са њим водиле борбу 6. и 11. дивизија, које су предњим деловима биле избиле на линију Бурићи—Дреновци—Врбања. Четничке снаге, које су се повукле преко Саве, растуриле су се по посавским шумама. Неки делови су се повукли преко реке Босне. Како је, према плану за пробој сремског фронта, Јужна оперативна група, продором од Брчког ка Винковцима, требало да садејствује осталим дивизијама 1. армије, а, 5. крајишка дивизија је добила задатак да се пребаци на леву обалу Саве и споји са 6. пролетерском и 11. ударном дивизијом, и да, заједно с њима, разбије непријатеља у рејону Жупање и дејствује према Винковцима.⁴²⁶

Штаб Дивизије је одлучио да се Сава форсира на одсеку Брчко, Рајево Село и ту организује мостобран. За реализацију те одлуке ангажовао је 1. југословенску бригаду, уз садејство 1. крајишке бригаде са десне обале Саве. Десетог априла 1. југословенска бригада је форсирала Саву и заузела ж. ст. Гуњу и истоимено село и тако успоставила мостобран за пребацивање осталих снага 5. дивизије. За њом се пребацила 1. крајишка бригада.

Четврта крајишка бригада је, са просторије Омербеговача, Диздаруша, стигла у рејон пребацивања 10. априла увече. Сутрадан у 11 часова почела је да се пребације преко Саве. Чим се пребацио и последњи батаљон, предузела је

424 Исто, рег. бр. 2-12/3, Релација штаба 4. крајишке бригаде о борбама од 4. до 7. IV 1945.

425 Исто, к. 791, рег. бр. 4-3, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 8. IV 1945. штабовима бригада за смештај.

426 Исто, к. 784, рег. бр. 8-2/2, Наређење штаба 5. НОУ дивизије од 10. IV 1945. штабовима за насилнк прелаз Саве код Брчког.

Г
наступни марш према селу Посавским Подгајцима. Ту је наишла на јачу непријатељску заштитницу, са неколико тенкова, која се утврђивала. Покушај да из покрета заузме поменуто село није успео, па су, по пристизању свих борбених делова Бригаде, извршене краће припреме за напад. У 23 часа — после минобацачке припреме — 1. и 2. батаљон су напали село са источне и јужне стране и у јуришу га убрзо заузели. Истовремено је један батаљон у рејону коте 87 пресекао цесту Посавски Подгајци—Бошњаци. Непријатељ је у овим борбама претрпео знатне губитке, док је 4. крајишка бригада имала 24 мртва и 49 рањених бораца.⁴²⁷

УЧЕШБЕ У ГОЊЕЊУ НЕПРИЈАТЕЉА

После заузимања Посавских Подгајаца, 4. крајишка бригада је продужила гоњење непријатеља према Жупањи. Лево од ње наступала је 1. крајишка бригада, док се 1. југословенска бригада налазила у Рајевом Селу, у дивизијској резерви. Први контакт са непријатељем успоставила је пред Жупањом и, 13. априла у 10 часова, напала га на линији шума Кусаре—Градиште. Пошто је непријатељ пружио јак отпор, борба се отегла до 23.30 часова, кад га је Бригада, у рејону села Градишта, разбила и избила на цесту и железничку пругу Жупања—Винковци. Непријатељ је имао мртвих и рањених, а Бригада девет мртвих и 23 рањена борца. За то време 1. крајишка бригада је заузела Жупању и, заједно са 1. југословенском бригадом, која је као дивизијска резерва уведена у борбу, наставила гоњење непријатеља.

Ради овлађивања линијом Будровци—Стриживојна—Јаруге штаб 1. армије ангажовао је четири дивизије: 48. и 42. дивизију на одсеку Будровци, Врпоље, а 5. и 17. дивизију на одсеку Врпоље (искључно), Беравци, Јаруге. Пета крајишка дивизија је наступала правцем Жупања—Бабина Греда—Гундинци, али је 14. априла увече била задржана испред села Бераваца.

⁴²⁷ Исто, рег. бр. 3-13/3, Релација штаба 4. крајишке бригаде о борбама Ц, 12. и 13. IV 1945. и рег. бр. 3-1/3, Релација штаба 5. НОУ дивизије о борбама на простору Посавски Подгајци, Жупања 11, 12. и 13. IV 1945.

Наступајући ка селу Беравцима, 4. крајишка бригада је 14. априла без борбе ушла у село Бабину Греду,⁴²⁸ а 15. априла у 1 час наставила покрет преко села Гудинаца према железничкој прузи и цести Врпоље—Велика Копаница. Око 10 часова развила се тешка борба око железничке Пруге. Немци и нешто усташа — пружали су жесток отпор. Тек предвече батаљони су успели да се укопају на 150 метара испред пруге. Ту су остали све до 17. априла до 2 часа, када су у јуришу избили на железничку пругу и заузели Врпоље. После краћег времена, делови Бригаде су без отпора ушли и у Велику Копаницу, где су остали до 6 часова, када их је сменила 6. пролетерска источnobосанска бригада.⁴²⁹

За то време су 1. и делови 4. бригаде нападали на Беравце: 1. бригада на источну ивицу, а делови 4. бригаде на северну ивицу села, али — били су принуђени да се повуку на полазне положаје. Ни поновни напад није успео, пошто се непријатељ био добро фортификацијски утврдио, а нарочито због тога што се бранио јаком артиљеријском ватром.

Ноћу 15/16. априла 5. дивизија је, заједно са 2. бригадом 17. дивизије, два пута покушавала да продре у село Беравце, али без успеха. Сутрадан, 16. априла предвече, повучена је источно од Бакова: 4. бригада у Старе Микановце, 1. бригада у село Врбицу, а 1. југословенска у село Воћинце.⁴³⁰

Штаб 1. армије је закључио да ће непријатељ *упорно* бранити фронтални продор ка Славонском Броду, па је одлучио да јаче снаге упуту у обухват, правцем Рушево—Плетерница (северно од гребена Диљ-планине), те да, бочним дејством, угрози немачке снаге на правцу Стриживојна—Славонски Брод. Због тога је, правцем Рушево—Плетерница, упутио 1. пролетерску, 6. пролетерску, 11. и 21. ударну дивизију 1. коњичку и 2. тенковску бригаду у рејон Плетернице.

428 Исто, рег. бр. 3-3, Релација штаба 4. крајишке бригаде и штаба 5. НОУ дивизије о борбама 11, 12. и 13. IV 1945.

429 Исто, рег. бр. 10-3/2 и 10-4/2, Заповест штаба 5. НОУ дивизије од 14. IV 1945. штабовима бригада за садејство северној групи дивизија 1. армије при заузимању Винковаца.

430 Исто, рег. бр. 3-3.

Пошто је немачка 41. тврђавска дивизија ноћу 16/17. априла пропустила кроз свој распоред 22. пешадијску дивизију, која се повлачила од Бакова, 41. дивизија се и сама повукла на линију Оприсавци—Липовци (делови 3. усташско-домобранске дивизије — на линију Доња Бербина—Пољанци, 1230. пук 41. дивизије — на линију Оприсавци—железничка пруга Винковци—Брод, 1231. пук 41. дивизије — у Старо и Ново Топоље, 963. тврђавска бригада »Клоц« — у село Лаповце).

Ноћу 17/18. априла 5. дивизија је преузела положаје 48. дивизије, која је са 42. дивизијом 18. априла, преко села Рушева и Бука, упућена ка Славонској Пожеги. Ујутру, 18. априла 5. крајишка дивизија је осванула у додиру са непријатељем: 1. југословенска бригада, на источној ивици шуме Дједов Дол, 4. крајишка, на западној ивици шуме Варчаге, а 1. крајишка, на југоисточној ивици Варчаге, западно од коте 90 до железничке пруге јужно од коте 90. Лево, од 5. дивизије, до Саве, налазила се 17. дивизија.

Тог дана 5. и 17. дивизија имале су да нападну непријатеља, заузму села Ново и Старо Топоље и Оприсавце, гоне непријатеља и нападну Славонски Брод са источне стране. Борбе су почеле у 17 часова, када су 5. и 17. дивизија прешле у напад на целом фронту, али су, због недостајања артиљеријске муниције, успех постигле само 1. југословенска бригада и 15. бригада 17. дивизије.

Пошто се 18. априла из долине Босне на десну обалу Саве пребацила и последња немачка дивизија — 7. СС »Принц Еуген«, штаб немачког 34. армијског корпуса је наредио да се немачка 41. тврђавска дивизија и 963. бригада »Клоц« ноћу 18/19. априла повуку на линију Боријевци—Липовица (триг. 423)—Кордушевци—Рушчица. Немци су се повукли 18. априла у 22 часа, а 5. и 17. дивизија су, 19. априла око 5 часова, прешле у наступање и — до 16 часова — избиле на линију: шума Горња долца—Врановци—к. 111—Глибе (к. 92)—железничка пруга (5. дивизија)—ивица села Врба Доња—Рушчица (17. дивизија).

После краћих припрема, наше јединице су у 17 часова предузеле напад на целој линији.⁴³¹ Једна чета 1. батаљона 4. крајишке бригаде нападала је према коти 146, 3. батаљон према центру села, а 2. батаљон, бочним маневром, север-

431 *Завршне операције за ослобођење Југославије*, 582, 589.

но од села Буковја ка селу Подвињу, ради пресецања комуникације према Броду; 1. батаљон се (без једне чете) налазио у бригадној резерви. У тешкој борби 3. батаљон се пробио у село Подвиње и заузео све куће до цркве, али је ту заустављен јаком бочном ватром са коте 146, коју чета 1. батаљона није успела да заузме. Други батаљон се пробио на 150 метара од комуникације Славонски Брод—Подвиње и ватром потпуно паралисао саобраћај на тој комуникацији. На целој линији непријатељ је интервенисао јаким противнападима, а посебно према 2. батаљону, који је угрожавао комуникацију и град са северне стране. Овај батаљон је, иако потпуно изолован од осталих снага, 20. априла одбио три противнапада и одржао се на достигнутој линији. У 10 часова стигла је у помоћ артиљеријска бригада 5. дивизије, а и авијација је почела да туче непријатељске положаје.

У међувремену, по наређењу штаба Дивизије, уведена је у борбу и бригадна резерва, на правцу 1. крајишке бригаде, да би смањила притисак на Жежевик (к. 192). Пред вече, уз подршку артиљерије и авијације, обновљен је напад на целој линији. У првом налету 1. чета 1. батаљона (сада у резерви Бригаде) заузела је коту 146, а 3. батаљон, заједно са 1. батаљоном, село Подвињско Буковје. За то време 2. батаљон је овладао комуникацијом Славонски Брод—Подвиње и, са северне стране, продро у град. У исто време бригодна извиђачка чета се пробила до Фабрике вагона, недалеко од железничке станице и заробила 79 домобрана и три официра. Тако су у граду почеле уличне борбе које су трајале до 23 часа, када се непријатељ повукао, пошто је у граду претходно минирао неколико складишта. По завршетку борби за Славонски Брод, Бригада се сместила у село Подвиње. У овим борбама 4. крајишка бригада је нанела непријатељу губитке у мртвима и рањенима и заробила 128 војника, а сама је имала седам мртвих и 52 рањена борца.⁴³²

После ослобођења Славонског Брода и Плетернице, 1. армија је продужила наступање ка Загребу. Али су се сад, поред јединица 34. армијског корпуса, пред 1. армијом

⁴³² АВИИ, к. 784, рег. бр. 4-23/4, Релација штаба 4. крајишке бригаде о борбама 18, 19. и 20. IV 1945.

налазиле и јединице немачког 21. брдског армијског корпуса, које су се, преко Босанског и Славонског Брода, пребациле на леву обалу Саве. Да би могао организовано да се повлачи, штаб 21. армијског корпуса, који је преузео команду над свим снагама које су се повлачиле пред 1. армијом, предузео је мере да организује запречни положај на линији Билогора—Грубишно Поље—Илова—Пољана—Новска—Сава. Тај су фронт до 26. априла посели немачка 22, 41, 181. и 369. дивизија и 963. тврђавска бригада »Клоц« и 1, 3, 7. и 9. усташко-домобранска дивизија.

Прва армија је могла наступати у два правца: северним, Пакрац—Гарешница—Чазма и, јужним, Славонски Брод—Нова Градишка—Кутина—Дуго Село. Пошто је северни правац био повољнији, штаб 1. армије је од 22. до 25. априла из рејона Брода у шири рејон Пакраца пребацио пет дивизија: 5, 6, 11, 42. и 48, а јужним правцем упутио 1. пролетерску и 21. српску ударну дивизију.

Пета дивизија је у рејон Драговића и Шпановице стигла 24. априла и, 25. априла око 3 часа, са 1. крајишком и 1. југословенском бригадом у рејону села Клокочевца форсирала Илову и овладала селом Зденачкшм Гајем, пошто је ноћу 24/25. априла дивизијска инжињерија, уз помоћ јединица Мославачког подручја, поставила на Илови четири брвна дужине 7, а ширине 1,20 метра и три колска моста ширине 3 метра.⁴³³ До 12 часова истог дана сви борбени делови су пребачени на десну обалу Илове. У 12 часова почели су преко колских мостова да се пребацују тежи делови и комора.

Непријатељ за то време није интервенисао, него тек када су бригаде избиле на цесту Велики Зденци—Клокочевац и прошириле мостобран. Истовремено је напао обе бригаде, тежећи да их обухватом с крила набаци на реку Илову. Борбе су биле све жешће, а непријатељски притисак све јачи. Сутрадан у 11 часова штаб дивизије је увео у борбу и 4. крајишку бригаду. Она се, преко постојећих мостова, пребацила на десну обалу Илове, и, у брзом про-

⁴³³ Исто, 788А, рег. бр. 13-2, Заповест штаба 5. НОУ дивизије од 21. IV 1945. штабовима бригада за гоњење непријатеља; к. 784, рег. бр. 3/3-7, Извештај штаба 5. НОУ дивизије штабу 1. армије о форсирању реке Илове од 20. до 27. IV 1945.

дору, заузела село Клокочевац, те тако обезбедила лево дивизијско крило. У даљем продору она је, код села Херцеговца, наишла на тако жесток отпор усташа и Немаца да је морала застати. У ствари, непријатељ је извршио општи противнапад, те су на читавом фронту вођене тешке борбе, често прса у прса, јер су усташе јуришале и физички се обрачунавале са нашим борцима. Тако су поједини положаји по неколико пута прелазили из руку у руке, а само циглана у Херцеговцу — 23 пута! Непријатељ је био продоро и у село Клокочевац, али га је 3. батаљон јуришем избацио из села. Тешке борбе вођене су све до 12 часова 28. априла, када се 5. дивизија повукла на леву обалу Илове, пошто се претходно повукла и 6. пролетерска дивизија.⁴³⁴

Повукавши се на леву обалу Илове, 5. крајишка дивизија се рокирала удесно, а њене раније положаје преузела је 6. пролетерска дивизија. Двадесет деветог априла 5. дивизија се срећивала и попуњавала људством. Њене две бригаде налазиле су се у селу Дежановцу, а једна (1. југо-•словенска) на линији ж. ст. Кончаница—Полом (к. 453)——Стражанац—Воштаница. Сутрадан се она пребацила на десно крило 11. дивизије, према селу Малом Грћевцу, а 1. маја, из села Дежановца, форсирала Илову и избила на просторију Павловац, Мали и Велики Зденци, Грубишно Поље. Четврта крајишка бригада је била у дивизијској резерви и уведена је у борбу за село Павловац. У борбама у овим селима изгинуло је више непријатељских војника, а заробљено је око 70⁴³⁵

Другог маја Дивизија је са две бригаде напала села Велику и Малу Трновитицу, али без успеха. И 3. маја је водила борбе за Трновитицу: са 1. бригадом са линије Брегови—северна ивица Мале Трновитице, а са 4. крајишком бригадом са источне ивице Велике и Мале Трновитице. Прва бригада је успела да се пребаци на леву обалу потока "Трновитице, пресече пут Нова Плошчица—Мала Трновитица и обхвати село са северозапада, а у међувремену је 4. бригада овладала десном обалом потока, источно од села,

434 Исто, к. 788, рег. бр. 10/25-2, Извештај штаба 4. крајишке бригаде од 29. IV 1945. о форсирању реке Илове.

435 Исто, к. 784, рег. бр. 6-3, Извештај штаба 4. крајишке бригаде штабу 5. НОУ дивизије о борбама за села Градец и Павловац 26. V 1945.

и избила на коту 124. Кад је непријатељ, око 16 часова, одбацио 1. бригаду на десну обалу потока, а потом се нагло повукао из Мале и Велике Трновитице, 4. крајишка бригада је очистила ова села и село Симљаницу од заосталих непријатељских војника.

Четвртог маја 1. армија је продужила да гони непријатеља ка Иванић-Граду, Чазми и Св. Ивану Жабном, па је 5. дивизија, савлађујући местимични отпор непријатеља, тога дана избила на линију Ламинац—Штефане, а 5. маја, наступајући преко села Зденчеца и Сишћана, са 1. југословенском бригадом, протерала непријатеља из села Кабала и, предвече, избила у Српску Капелу. Сутрадан је са 1. крајишком бригадом око 16 часова напала непријатеља у Градцу, а са 1. југословенском у селу Павловицу и, до мрака, избила на линију Хрушковица—Луково.

Седмог маја је 1. крајишка бригада разбила једну непријатељску групу и избила у рејон Полоња, 1. југословенска бригада је протерала непријатеља из Коленице, и до мрака избила у рејон села Дворишћа, а 4. крајишка бригада је разбила један непријатељски батаљон у Валетићу и избила на линију Бериславец—Топличица Доња. Осмог маја је 4. крајишка бригада била у дивизијској резерви, на линији Бериславец—Топличица Доња, а 9. маја је избила у Крушљево Село. Последњу борбу водила је 9. маја западно од Марије Бистрице, код друма који води према Златару и, том приликом, нанела непријатељу губитке од 47 мртвих, 15 рањених и 29 заробљених војника.

Од 10. до 14. маја 1. армија је са 5, 11, 21. и 48. дивизијом наставила гоњење непријатеља на правцу Подсреда—Цеље—Шостањ. Пета дивизија је стигла у овај рејон 12. маја до 17 часова и, са 11. дивизијом, 13. и 15. маја разоружала непријатељске снаге на просторији Цеље, Шостањ и у рејону Словенградца, а 3. батаљон 4. крајишке бригаде је, преко села Чрне, избио на југословенско-аустријску границу. Уз пут је, у Велењу, стигао и разоружао једну немачку моторизовану колону, заробивши пет генерала и 4.276 официра и војника и запленивши велике количине оружја и 350 моторних возила. То је била последња акција 4. крајишке бригаде у народноослободилачком рату.⁴³ «

436 Исто, к. 788, рег. бр. 10-1; Преглед дејстава 4. крајишке бригаде од формирања до 16. V 1945.

ЗАКЉУЧАК

Од формирања до краја рата 4. крајишка бригада је готово свакодневно водила борбе против непријатеља. Борила се у пег наших република: Босни и Херцеговини, Црној Гори, Србији, Хрватској и Словенији и, на крају, избила на аустријску границу. За то време имала је око 1.300 погинулих и 1.700 рањених,⁴³⁷ што значи да је изгубила онолико бораца колико је имала приликом формирања. Међутим, Бригада је губитке попуњавала новим борцима, и то из свих крајева у којима је водила борбе. После ослобођења Београда, имала је 2.000 бораца. Тако је, и поред губитака, из дана у дан постајала све јача и борбено способнија. То је врло добро осећао и непријатељ, јер му је 4. крајишка бригада наносила велике губитке.

Основну улогу у животу и раду 4. крајишке бригаде имала је партијска организација. Наиме, она је била покретач и непосредни извршилац свих акција, почев од основног образовања бораца па до изградње њихове политичке свести. Рад се одвијао кроз одржавање свакодневних радних и политичких конференција и организовање разних војних и политичких курсева. Издавани су и џепни батаљонски и бригадни листови, у којима су сами борци били сарадници. Развијало се такмичење: ко ће боље и више урадити и чија ће јединица бити боља. Захваљујући томе, у 4. бригади је, поред осталог, описмењено око 1.000 бораца.

Упоредо се одвијао и културно-забавни живот. У свим приликама, па и под најтежим околностима, за време не-

437 Исто, РПК 7, Књиге рањених и погинулих 5. НОУ дивизије и 4. крајишке НОУ бригаде.

пријатељских офаизива, организоване су приредбе у којима су сами борци глумили. Таквих је приредби било око 400. То је било значајно освежење за борце после напорних маршева и борби, а и за становнике оних места у којима су приредбе одржаване.

Четврта крајишка бригада је високо носила заставу слободе и, кроз све крајеве кроз које је пролазила, ширила дух братства и јединства. Коришћена је свака могућност да се народу објашњавају циљеви наше борбе. Таквих конференција и зборова одржано је више од 500.⁴³⁸

Кроз такав рад 4. бригада је и себе изграђивала. Полуписмени или неписмени борци постајали су не само свесни борци него — и способни руководиоци. У том смислу 4. бригада је толико ојачала, да је и сама постала расадник кадрова. Нарочито је велики број руководилаца, почев од командира чете до команданта дивизије, упутила у новофармиране српске јединице. У том погледу озбиљан допринос дала је и ослобођеном Београду. Тако је 4. крајишка бригада враћала дуг српским јединицама које су, у лето 1942. године, у Босанској крајини давале своје кадрове крајишким јединицама.

Бригада је из својих редова дала 12 генерала и десет народних хероја. **Три пута ју је одликовао друг Тито: Орденом народног ослобођења, Орденом партизанске звезде са златним венцем и Орденом братства и јединства са златним венцем, а за успехе у борбама и рату шест пута ју је похвалио.**

Први пут Бригада је похваљена 20. августа 1943, поводом ослобођења Бугојна; друга пут 18. јануара 1944, за успешно вођење борби у тзв. шестој непријатељској офанзиви; трећи пут 20. марта 1944, за успешно форсирање реке Лима и разбијање четничких снага које су биле концентрисане на десној обали Лима; четврти пут 21. октобра 1944, за успешно вођење борби за ослобођење Београда; пети пут за борбе на сремском фронту, у којима је Бригада претрпела највеће губитке у току рата; и, шести пут, 9. маја 1945, за успехе у борбама за ослобођење Загреба.

⁴³⁸ Реферат партијског руководиоца 4. крајишке бригаде Драга Шобота 6. VIII 1945. на прослави у Светозареву.

Тако је 4. крајишка бригада, од формирања па до краја рата, давала свој допринос нашој победи. Многи њени хероји пали су за слободу нечујно и скромно. Њихови гробови посејани су готово у свим крајевима наше земље. За многе се не зна — био је рат, у борби су сахрањивани и остављани на положају ... Желео сам да споменем сваког њеног борца и руководиоца. На жалост то је било немогуће. Зато овај скромни допринос њеној ратној историји посвећујем свим њеним палим борцима и руководиоцима.